

УДК 342.95-053.2(477)

О.В. Алексеева,
кандидат юридичних наук

ГЕНЕЗА ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗА НЕПРАВОМІРНІ ДІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

У статті досліджено процес і причини виокремлення інституту адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні, проаналізовано способи протидії протиправній поведінці підлітків, які суспільство виробляло упродовж віків. На основі розгляду ряду історичних джерел, що включають у себе пам'ятки античності, які дійшли до наших днів, давньоруські й середньовічні, пізніші джерела, встановлювалося, що до XVIII ст. простежувалася цілковита незахищеність неповнолітніх перед законом та судом і лише під впливом ідей Просвітництва поступово стало окреслюватися поняття дитини. Та з плином часу право щодо дітей як у світі, так і в державах, до складу яких тоді входила Україна, еволюціонувало, і позитивні зміни були, зокрема, зумовлені поступовим формуванням поліцейського (адміністративного) права, до юрисдикції якого увійшли проступки (малозначні злочини), що часто вчинялися дітьми, які з часом трансформувалися в адміністративні правопорушення.

Ключові слова : дитина, історичне джерело, еволюція права щодо дітей, поліцейське право, проступок, правопорушення.

В статье исследованы процесс и причины формирования института административной ответственности несовершеннолетних в Украине, проанализированы способы противодействия противоправному поведению подростков, которые общество вырабатывало на протяжении веков. На основании рассмотрения ряда исторических источников, включающих в себя памятники античности, дошедшие до наших дней, древнерусские и средневековые, более поздние источники, было установлено, что до XVIII в. прослеживалась полная незащищенность несовершеннолетних перед законом и судом и только под влиянием идей Просвещения постепенно стало очерчиваться понятие ребенка. С течением времени право в отношении детей как в мире, так и в государствах, в состав которых в разные исторические периоды входила Украина, эволюционировало. Положительные изменения были, в частности, обусловлены постепенным формированием полицейского (административного) права, к юрисдикции которого, в частности, стали относить проступки (малозначительные преступления), часто совершаемые детьми, которые со временем трансформировались в административные правонарушения.

Ключевые слова : ребенок, исторический источник, эволюция детского права, полицейское право, проступок, правонарушение.

Paper studies the process and reasons for the formation of the institution of administrative responsibility of minors in Ukraine, analyzes ways of counteracting the illegal behavior of adolescents, which the society has developed during centuries. On the basis of the consideration of a number of historical sources, including antiquity memos that have survived to this day, Old Russian and medieval later sources, it was established that until the 18-th century it was traced the full insecurity of minors before the law and the court and only due to the influence of the ideas of the Enlightenment the concept of

the child gradually began to be delineated. Over time, the children right both in the world and in the countries that Ukraine was part of in different historical periods has evolved. Positive changes were caused, inter alia, by the gradual formation of police (administrative) law, to the jurisdiction of which, in particular, misdemeanors (insignificant crimes), often committed by children, treated and were transformed into administrative offenses.

Keywords: *child, historical source, evolution of children's law, police law, misdemeanor, offense.*

Вивчення проблематики суб'єктів адміністративної відповідальності неповнолітніх спонукає нас заглибитися в її історичне коріння, позаяк про її актуальність і гостроту у всі часи, за будь-якого устрою свідчать літературні пам'ятки, що нараховують уже тисячоліття. Слід зазначити, що історію формування та становлення, закріплення і розвитку адміністративних прав неповнолітніх на теренах України до ратифікації Декларації прав дитини ґрунтовно досліджувало чимало вчених-фахівців адміністративного права. Так, О.Л. Чернецький [1] у дисертаційному дослідженні робить ряд важливих висновків щодо зародження й розвитку інституту адміністративної відповідальності неповнолітніх у світовому й вітчизняному праві, віку відповідальності неповнолітніх, формування єдиної системи покарань та заходів виховного впливу тощо. Ми, у свою чергу, хотіли б насамперед простежити процес і причини виокремлення інституту адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні з-поміж інших видів такої юридичної відповідальності на тлі світових тенденцій, проаналізувати способи боротьби з неправомірною поведінкою неповнолітніх, які суспільство виробляло упродовж віків.

Аналізуючи численні історичні джерела, науковці відзначають, що до певного часу взагалі не існувало розмежування між відповідальністю дорослих і дітей, позаяк вік, з якого неповнолітні підлягали відповідальності, постійно змінювався і практично не мав жодного значення, оскільки до неповнолітніх здебільшого застосовувалися ті ж види покарань, що й до дорослих. Вони мають рацію, адже безпосередньо до XVIII століття поняття “дитини” як такого не було, вона сприймалася як маленький недосконалий дорослий. У перших пам'ятках давньоруського законодавства – “Руській Правді”, Псковській і Новгородській судових грамотах, нічого не зазначалося про вплив віку неповнолітнього на його відповідальність. Згідно із Судебником Казимира 1468 р., відповідальності підлягали особи до 7 років. Вік притягнення особи до відповідальності не визначався і у Литовському Статуті 1529 р. [2]. Отже, до кінця XVI сторіччя вік відповідальності для призначення покарання значення не мав, оскільки був нормативно невизначеним.

З часом можна відзначити більш м'яке ставлення до неповнолітнього підсудного. Так, наприклад, із прийняттям II Литовського статуту 1566 р. було змінено вік, по досягненні якого неповнолітня особа набуває повної деліктозданості – 14 років. III Литовський статут 1588 р. підняв віковий цей поріг до 16 років, вказавши, що недостатній вік правопорушника виключає суспільну небезпечність діяння. Важливою правовою пам'яткою XVIII ст. були “Права, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р. У розділі XXIII, арт. 2, п.п. 1, 2 цього законодавчого акта закріплені пом'якшувальні обставини скоєння правопорушення, до яких відносять скоєння правопорушення до досягнення повноліття. Для хлопців цей критерій був 16 років, а для дівчат 13 років.

У військових указах Петра Великого 1716 р. є лише одна вказівка про вік особи, яка вчинила правопорушення. Так, у тлумаченні артикулу 195 зазначалось,

що якщо дитина вчинить злочинство, вона може бути покарана своїми батьками різками.

Подібні положення зафіксовані, зокрема, в Указі Сенату Російської імперії від 23 серпня 1742 року. Ним уперше було визначено вік малолітнього в кримінальних справах – до 17 років.

Деяко повніше визначено порядок відповідальності малолітніх в Указі від 26 червня 1765 року, який встановив повну неосудність до 10 років. Дітей, які не досягли цього віку, велено було віддавати для покарання батькам або поміщику, а для підлітків від 10 до 17 років допускалося пом'якшення покарання, причому про обвинувачуваних у тяжких злочинах наказувалося повідомляти до Сенату, “де з ними поступлено має бути по благорасмотренію і в міру їх провини”; у справах про пом'якшення відповідальності за інші злочини розрізнялися малолітні від 10 до 15 і від 15 до 17 років.

Звід законів 1832 року цілком запозичив систему Указу Катерини II від 26 червня 1765 року, але потім його постанови були деяко змінені Законом від 28 червня 1833 р. й у такому вигляді увійшли до другого видання Зводу 1842 року. Малолітніх до 10 років Звід визнавав абсолютно неосудними і віддавав винних, без засудження і покарання, на виправлення батькам, родичам або опікунам.

Проводилася межа між малолітніми від 10 до 15 й від 15 до 17 років. У першу чергу, суд повинен був вирішити питання “про розуміння”, і якщо він доходив висновку, що малолітній діяв “з усвідомленням”, то застосовувалися звичайні кримінальні покарання, але з дотриманням таких правил:

– якщо вік малолітнього злочинця становив 10–14 років, рішення суду “про усвідомлення діяння малолітнім при вчиненні тяжкого злочину” набирало чинності тільки після затвердження його Сенатом. Крім того, малолітні цієї категорії звільнялися від каторжних робіт, покарань батогами і публічних покарань;

– якщо малолітній мав вік від 14 до 17 років, то в разі вчинення тих самих злочинів він звільнявся від тілесних покарань, але не від каторжних робіт, термін яких міг бути скорочений на розсуд суду [3].

Ми зупинилися на розгляді саме цих документів, тому що вони, по-перше, мають безпосередній стосунок до України, яка на той час входила до складу Російської імперії, а по-друге, розкривають процес становлення законодавства щодо неповнолітніх у I половині XIX століття.

Значною подією у розвитку адміністративних прав та свобод неповнолітніх першої половини XIX ст. став “Звід законів”, введений у дію в 1840–1842 роках. У цьому зводі відповідальність дітей (як кримінальна, так і адміністративна – за порушення порядку “благоустрою”) до 7 років (малолітство) не наставала, оскільки у ст. 98 саме причина зазначена як обставина для скасування кримінальної відповідальності. У ст. 143 встановлено, що діти віком від 7 до 10 років не піддаються покаранню, а віддаються батькам для нагляду, позаяк повністю не розуміють своїх обов'язків. Ця ж стаття наголошувала на тому, що суд на власний розсуд вирішує, чи усвідомлювала особа віком від 10 до 14 років (вік отроцтва) свої обов'язки. При цьому суд мав врахувати ступінь тяжкості діяння: мав місце злочин чи правопорушення. Якщо з'ясувалося останнє, то покарання практично не призначалося (як і у випадку із дітьми віком від 7 до 14 років діти віддавалися батькам для нагляду), навіть у випадку зі скоєнням правопорушення неповнолітніми віком від 14 до 21 року (юність). Тобто закон розрізняв випадки покарань кримінальних і виправних. Втім, існувала одна умова, за якої факт неповноліття втрачав будь-який сенс: малолітні і неповнолітні у разі повторного вчинення ними злочинного діяння несли відповідальність нарівні з повнолітніми. Крім

того, закон містив і деякі особливі правила щодо пом'якшення та посилення відповідальності неповнолітніх. Так, згідно зі ст. 143 покарання зменшувалася на один або два ступені, якщо неповнолітній був залучений до вчинення злочину повнолітнім.

Згідно зі Статутом про покарання, що накладалися мировими суддями (інститут мирових суддів по суті становив начала адміністративного права в Російській імперії), умови осудності малолітніх не зазначалися, натомість йшлося про те, що покарання їм призначається в половинному розмірі і що, крім того, малолітніх від 10 до 14 років суддя, не піддаючи покаранню, може віддати батькам, опікунам або родичам для домашнього виправлення, або ж відправити до виправного притулку для малолітніх і залишити там аж до виправлення, але тільки до досягнення ними 18 років.

Як бачимо, процеси, пов'язані з реформуванням правової системи щодо неповнолітніх злочинців і правопорушників, які відбувалися на теренах тодішньої царської Росії, були загалом суголосні світовим тенденціям. Та все ж реакція на виклики часу тут істотно відрізнялася від прогресивної Європи. Так, наприкінці XIX ст. спостерігався значний сплеск дитячої злочинності. Для США і країн Європи це стало своєрідним імпульсом до кардинальних змін в існуючій системі відповідальності неповнолітніх. Адже наявні методи боротьби зі злочинністю, які застосовувалися, не давали бажаних результатів, більше того – провокували вчинення нових злочинів. Саме тому 2 липня 1899 р. в м. Чикаго (штат Іллінойс, США) було створено перший спеціалізований суд у справах неповнолітніх. За прикладом США й інші країни створили національні суди для неповнолітніх.

У цей час у Росії із 2 червня 1897 р. по 1918 р. зберігав чинність Закон “Про відповідальність малолітніх і неповнолітніх злочинців”, який носив далеко не прогресивний характер і аж ніяк не міг відіграти позитивну роль у кримінальній політиці стосовно неповнолітніх. Зокрема, цей Закон зберіг для підлітків покарання у вигляді ув'язнення, хоча і в спеціальних приміщеннях. До неповнолітніх у віці від 17 років до 21 року Закон допускав застосування каторги і відправки на поселення. У літературі тих часів наводилися такі статистичні дані. За період 1898–1907 рр. 4047 неповнолітніх були засуджені до поміщення в колонії і 8442 – до тюрем і арештних будинків. За звітом Головного тюремного управління, за 1912 р. до в'язниць і арештних будинків було направлено 15 822 неповнолітніх злочинців у віці 10–12 років (слід зауважити, що в 1912 р. в Росії вже працювали суди для неповнолітніх) [4]. Звичайно, цей закон був явно реакційним і справедливо заслужив на негативну оцінку прогресивних юристів того часу. У вже згаданій тут монографії російських авторів наводиться цікавий історичний факт: скасування Закону від 2 липня 1897 Декретом радянської влади від 17 січня 1918 вітали практично всі юристи – як прихильники ліберальних поглядів, так і ті, хто підтримував радянську владу.

Таким чином, на початку XX в. Росії спостерігалася тенденція до посилення каральної спрямованості судової політики щодо неповнолітніх.

У 1909 р. Петербурзьким патронажним товариством створено інститут індивідуального судді для дітей, що фактично запозичив елементи судової системи у справах неповнолітніх у Франції. Ця юрисдикція була незвичною для Росії. Крім того, не маючи належної правової бази (як це було в Англії), заснований інститут не забезпечував очікуваного спеціального захисту в рамках правосуддя. 1 січня 1910 року в Росії нарешті розпочав свою роботу перший суд у справах неповнолітніх. Очолив цей суд М. Окунев, який мав 20-річний досвід суддівства [4]. До складу такого суду входили: мировий суддя, чотири службовці канцелярії,

суддя та п'ять платних піклувальників. Робота суду була організована таким чином: на кожного неповнолітнього обвинуваченого (підсудного) заводилася особова картка. Картки ці поміщалися до шухляд за алфавітним порядком, причому картки про рецидиви зберігалися окремо. Окремо також заводилися картки на дівчат та хлопчиків. Така система дозволяла судді більш досконало вивчати особистість неповнолітнього підсудного. Завданнями судів для неповнолітніх було: розгляд справ про неповнолітніх обвинувачених; суд над дорослими правопорушниками, які зазіхають на права малолітніх та негативно впливають на них; загальний нагляд за діяльністю осіб та установ, що беруть на себе турботу про малолітніх.

Увесь цей час адміністративне право як вчення і фактичний регулятор суспільних відносин було несформоване, що виключало можливість існування у зазначений період інститутів адміністративного правопорушення і адміністративної відповідальності. Державні примусові заходи, що здійснювалися як судами, так і адміністрацією (адміністративними органами) регулювались кримінальним законодавством, тобто мали кримінально-правову природу. Адміністративні правопорушення у законодавстві дореволюційної Росії розумілися як малозначні злочини або проступки [5, 6].

Державний переворот 1917 року ознаменував початок нового періоду розвитку інституту юридичної відповідальності загалом та неповнолітніх зокрема. Першим декретом радянської влади про відповідальність неповнолітніх став декрет РНК від 14 січня 1918 р. “Про комісії для неповнолітніх”, у якому зазначалося, що суди та тюремне ув'язнення для неповнолітніх скасовуються, а неповнолітніми вважаються особи, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не досягли 17-річного віку [7]. Слід зазначити, що діяльність комісій мала переважно соціальну спрямованість, оскільки, по-перше, слід було вирішувати численні проблеми, пов'язані з величезною кількістю дітей, які через історичні обставини потрапили в екстремальну обстановку, а по-друге, низький рівень юридичної підготовки членів комісії взагалі знижував юридичний рівень діяльності цих органів. Нагадаємо, що до 1920 р. дитяча злочинність зроста порівняно з довоєнним 1913 г. більш ніж у два рази, при цьому особливо відзначалася злочинна активність неповнолітніх старших вікових груп (16–18 років).

По завершенні громадянської війни з'явилась реальна можливість реалізації декретів Раднаркому, а також прийняття відповідних правових актів урядом Радянської України. Такі акти розроблялися з урахуванням досвіду РРФСР та особливостей боротьби з безпритульністю в Україні. Серед них – Декрет ВУЦВК від 12 червня 1920 р. “Про відповідальність неповнолітніх” [8]. Цим Декретом було створено комісії у справах неповнолітніх, які діяли на території УРСР. Комісії для неповнолітніх були у віданні Наркомату освіти та його місцевих органів. Передача до суду, а також позбавлення неповнолітніх волі заборонялись. До складу комісій входили представники наркомату освіти, юстиції, охорони здоров'я. Розглянувши справу, комісії або звільняли неповнолітніх, або направляли їх до закладів Наркомату громадського піклування відповідно до характеру діяння [7]. Однак цей декрет не призвів до зменшення правопорушень серед неповнолітніх, бо від кримінальної відповідальності та покарання звільнялися практично всі неповнолітні, без урахування їх психічних особливостей. Такі діти направлялися до притулків Народного комісаріату суспільного піклування, тобто до дитячих будинків, з яких вони втікали та вчиняли нові правопорушення. Беручи до уваги те, що Комісаріат суспільного піклування не міг організувати виправлення та перевиховання неповнолітніх правопорушників, у 1920 році було скасовано принцип звільнення неповнолітніх від відповідальності.

Отже, діяльність комісій для неповнолітніх стала реалізацією положення гуманістичного ставлення до дітей. Це були принципово нові установи у структурі державного управління, які ґрунтувалися на принципах пріоритету державних начал над суспільними, виховних заходів над каральними, професіоналізму в роботі і працювали за чотирма основними напрямками: індивідуальна виховна робота; влаштування безпритульних до дитячих державних установ; поміщення правопорушників до режимних виховних закладів; спостереження за поведінкою дітей, які потребують особливої уваги. Декрет про комісії для неповнолітніх вніс істотні зміни у звичне для того часу правосуддя у справах про неповнолітніх – скасував тюремне ув'язнення неповнолітніх (що, як уже було сказано, юридичною громадськістю віталосся) і суди для неповнолітніх.

Поряд з комісіями для неповнолітніх створювалися установи різних типів, необхідні для соціального захисту прав дітей і підлітків, і попередження правопорушення в їх середовищі – дитячі будинки, приймальники-розподільники, первинні та стаціонарні установи перевиховання, соціальні інспекції та ін.

Декретом Раднаркому від 23 грудня 1921 р. були створені дитячі соціальні інспекції, що поклало початок формуванню системи спеціалізованих органів профілактики правопорушень. Соціальні інспектори чергували на вулицях, площах, вокзалах, затримували неповнолітніх правопорушників, безпритульних і доставляли їх в приймачі і розподільники [8].

Однак життя дуже скоро змусило згадати про суди. Адже підлітки скоювали не тільки малозначні проступки, але й цілком серйозні й небезпечні злочини. Самі по собі ці явища зникнути не могли, а боротися з ними комісії для неповнолітніх були неспроможні через відсутність ефективних засобів. Нагальна потреба в підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю неповнолітніх була обумовлена суворими життєвими реаліями, які переконливо довели недієвість принципу повного звільнення неповнолітніх від покарання, особливо якщо це стосувалося тяжких злочинів. У зв'язку з цим, було прийнято рішення звільняти від кримінальної відповідальності лише неповнолітніх правопорушників у віці до 14 років, а також підлітків у віці від 14 до 18 років, що діяли “без розуміння”. Справи ж про злочини неповнолітніх віком 14–17 років, які вчиняли злочини усвідомлено, наказувалося розглядати народним судам. Таким чином, 4 березня 1920 постановою РНК РРФСР був затверджений декрет “Про суд над неповнолітніми”, який, на відміну від декрету від 4 березня 1920 допускав передачу справ неповнолітніх у віці від 14 до 18 років в народний суд, якщо комісія для неповнолітніх констатувала неможливість застосування до них медико-педагогічних заходів. У примітці до п. 4 декрету Народному комісаріату юстиції наказувалося поміщати неповнолітніх окремо від дорослих злочинців і створювати для підлітків особливі установи – реформаторії. Попереднє і судове слідство теж вів суддя. Однак не слід вважати, що декрет від 4 березня 1920 не мав на увазі відновлення автономної ювенальної юстиції. Навпаки, він зберіг юрисдикцію комісій для неповнолітніх, які проіснували до 1935 р. Судове втручання застосовувалося тільки у випадках вчинення неповнолітніми тяжких злочинів. Ці справи належали до компетенції загальних народних судів, де діяв спеціальний склад суддів, який також проіснував до 1935 р.

Ще не було визначено, з якого віку могла наставати кримінальна відповідальність за вчинений злочин, однак законодавчі органи союзних республік мали передбачати в спеціально видаваних постановках вік осіб, які вчинили злочини, з якого повинна наставати кримінальна відповідальність. Передбачалися заходи медико-педагогічного характеру стосовно малолітніх. До неповнолітніх ці заходи застосовувалися відповідними органами, якщо останні визнавали за неможливе

застосування до цих осіб заходів соціального захисту судово-виправного характеру. У всіх інших випадках питання про застосування заходів медико-педагогічного характеру вирішувалося через судові органи. Був встановлений мінімальний вік настання кримінальної відповідальності – 14 років. До цього віку до правопорушників не можна було застосовувати заходи судово-виправного характеру, а лише медико-педагогічного характеру. Неповнолітні у віці від 14 до 16 років підлягали кримінальній відповідальності лише у випадках, коли комісії у справах про неповнолітніх вважали за неможливе застосувати до них заходи, які застосовувалися до малолітніх. У законодавстві тих часів, що стосувалося правосуддя для неповнолітніх, змагалися дві тенденції: ослаблення та посилення репресій. Це був вже прямий протекціонізм, який не пройшов випробування часом і був виключений з наступних кримінальних кодексів.

Таким чином, як це не дивно, у період становлення радянської влади, в умовах голоду, розрухи, крайньої бідності й репресій була створена розгорнена мережа спеціальних органів, на які було покладено надважливі завдання з попередження безпритульності та правопорушень неповнолітніх, і діяльність яких принесла тоді безпрецедентні результати. Заходи, що вживалися до неповнолітніх правопорушників (які не вчиняли кримінальних злочинів) на той час: переконання, влаштування до навчально-виховних закладів, призначання нагляду, працевлаштування тощо, мали соціальний характер, не можна кваліфікувати як заходи адміністративного впливу, хоча з останніми їх об'єднує як профілактичний характер, так і спільність ряду рис, які обов'язково мають бути наявними в дитячій юстиції. На наше переконання, досвід тих нелегких років не слід піддавати забуттю, адже певні його здобутки можуть бути використані й тепер, коли нашій державі знову доводиться переживати нелегкі часи, і, на жаль, у сфері дитинства відбуваються процеси, подібні до тих, що відбувалися й на початку минулого століття.

Аналіз подальшого нормативного матеріалу (головним чином, підзаконних актів 30–40-х років) засвідчив виразну тенденцію до каральної переорієнтації правосуддя щодо неповнолітніх. Дослідники зазначають, що на це не було жодних об'єктивних підстав, оскільки злочинність на той час не зазнала особливих змін [9]. Найбільш імовірно, у 30-ті роки минулого сторіччя боротьба зі злочинністю неповнолітніх використовувалася як спосіб для “виявлення ворогів народу”, наприклад, серед батьків підлітків. Сумнозвісна постанова від 7 квітня 1935 “Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх”, яка зберігала чинність аж до 1959 р., коли було прийняте нове кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство встановлювала вік кримінальної відповідальності з 12 років (за вчинення насильства, заподіяння тілесних ушкоджень, каліцтв, вбивство або спробу вбивства, а також за крадіжку). Обґрунтування цього рішення звучало дивно: “з метою підвищення відповідальності самих неповнолітніх та їх батьків”. Поновлювався принцип застосування до неповнолітніх всіх видів покарань, скасовувалася стаття 8 Основних Начал кримінального законодавства СРСР, у якій йшлося про обов'язкове застосування до малолітніх правопорушників заходів медико-педагогічного характеру і про переважне застосування цих заходів до неповнолітніх. З КПК союзних республік вилучалися статті про виокремлення справ неповнолітніх в окремі провадження і направлення їх до комісій для неповнолітніх. Незабаром ці комісії були ліквідовані. Трагізм ситуації полягав ще й у тому, що правозастосовники у практиці керувалися не статтею КК про мораторій щодо смертної кари для неповнолітніх (яку ніхто за жодних обставин не скасовував), а згаданою постановою. Таким чином, до неповнолітніх на підставі правозастосовних указів Президії Верховної Ради СРСР застосовувалася вища міра покарання –

розстріл. Отже, дослідники роблять однозначний висновок про те, що характерною особливістю передвоєнних кримінальних законів і законів періоду Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. стосовно як дорослих, так і дітей була їхня жорстокість, встановлення каральних заходів незалежно від віку особи, яка вчинила злочин [9].

Надалі робилися спроби дещо пом'якшити надмірно жорстокий закон шляхом прийняття відомчих циркулярів. Так, відомчими наказами судам давалося право припиняти кримінальні справи неповнолітніх, які не досягли 15 років, притягнутих до кримінальної відповідальності за дрібне хуліганство, дрібні крадіжки та інші незначні злочини з передачею дітей під опіку батьків, опікунів або, у разі необхідності, направленням їх до трудової виховної колонії. Проте законодавчо це право було закріплено лише в Основах кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік у 1958 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Чернецький О.Л.* Правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.Л. Чернецький. – Харків, 2007. – 205 с.
2. *Швидько Г.* Історія держави і права України (X–XIX століття) : навч. посіб. / Ганна Швидько ; ред. А.В. Шерстюк, Л.П. Небогатова ; М-во освіти України ; Нац. гірничої академія України. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1998. – 175 с.
3. *Андрющенко Л.Н.* Ювенальная юстиция в Российской Федерации : криминологические проблемы развития / Л.Н. Андрющенко, О.Н. Ведерникова, Р.Р. Максудов и др. – С.-Пб : Юрид. центр Пресс, 2006. – 787 с.
4. *Продіус К.В.* Суды для несовершеннолетних в Российской империи : окремі проблеми формування (поч. XX ст.) / К.В. Продіус // Вісник Вищої Ради юстиції. – 2013. – № 1(13). – С. 163–171.
5. *Козлов С.П.* Генезис дореволюционного законодательства, направленного на предупреждение преступности несовершеннолетних в России / С.П. Козлов // Общество и право. – 2007. – № 4(18). – С. 37–40.
6. *Комарницький А.В.* Преступность несовершеннолетних в дореволюционной России : некоторые криминологические аспекты / А.В. Комарницький // Криминология вчера, сегодня, завтра. – 2012. – № 4(27). – С. 69.
7. Декрет о комиссиях для несовершеннолетних (1918) // сб. матер. по истории социалист. угол. законности. – М., 1938. – С. 30.
8. *Шевченко Я.М.* Радянське законодавство про відповідальність неповнолітніх / Я.М. Шевченко, Т.С. Барило. – К., 1972. – 102 с.
9. *Стецюк Б.Р.* Принципи та стадії адміністративного процесу згідно з адміністративним кодексом УРСР 1927 року / Б.Р. Стецюк // Право і безпека. – 2013. – № 4 (51). – С. 24–28.

Отримано 18.05.2017